

К.е.н. Брич В.Я.

Тернопільська академія народного господарства

ПРОДУКТИВНА ЗАЙНЯТИСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЖИТТЄВОГО РІВНЯ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

В статті розроблено методологічні підходи до визначення впливу продуктивної зайнятості на життєвий рівень населення, показано основні підходи у використанні поняття "продуктивна зайнятість".

Ключові слова: ринок праці, трансформаційні процеси, продуктивна зайнятість, рівень життя.

1. Вступ. З'ясування методологічних основ взаємозв'язку показників рівня життя населення з продуктивною зайнятістю в умовах трансформації ринку праці є надзвичайно важливою для вирішення загальних і конкретних проблем соціально-економічного розвитку країни. При цьому специфічною особливістю дослідження є не лише взаємозв'язку, між цими показниками, а й визначення шляхів підвищення зайнятості населення за умов трансформації ринку праці. Адже під час трансформаційних процесів проблема зайнятості набуває особливої гостроти, змінюється її структура, співвідношення попиту на робочу силу та її пропозиції

Конкретні проблеми формування та врахування в практичній діяльності державних пріоритетів людського розвитку в системі соціально-економічних відносин, є предметом дослідження багатьох сучасних фахівців як нашої країни, так і найближчих зарубіжжя. Дослідження торкаються широкого спектру окремих аспектів цієї

Так С. Дорогунцов доводить, що загострення ситуації на ринку праці, яке виникло через зниження обсягів виробництва та його реструктуризацію, накопичилося у сфері соціального захисту населення, призвело до значної маргіналізації населення України [5, с. 30]. С. Мочерний розглядає людину як власника своєї індивідуальної продуктивної сили, який має право власності і на відповідну частку виробленого продукту [4, с. 56]. О. Булатов вважає, що ринок праці є складною

системою відносин щодо обміну індивідуальних здібностей до праці на фактори виробничих засобів, необхідних для відтворення робочої сили [7, с. 145], В. Герасименко доводить, що людина на ринку праці має розглядатися не тільки як носій робочої сили, але і особистість, якій властиві певні потреби, інтереси, цінності, а її робоча сила та життєвий рівень стають цілями економічного зростання [3, с. 34]. І. Чесноков у своїх дослідженнях дійшов висновку, що людина, яка одночасно є виробником та споживачем матеріальних і духовних благ, завдяки собі та своїм інтересам утворює вагує у кінцевому рахунку економічні та соціальні відносини [1, с. 15]. В. Франчук переконаний, що для України дослідження взаємозв'язку між доходами і зайнятістю, в умовах різкого зниження реальних доходів від трудової діяльності, стрімкого знецінення вартості робочої сили та зниження мотивації праці, має особливе практичне значення для розробки пропозицій щодо поліпшення керованості ринку праці [1, с. 16].

На наш погляд, аксіоматично важливим для розуміння сутності взаємозв'язку зайнятості та рівня життя населення в сучасний період трансформації українського суспільства, є підхід С. Бандура, який вважає, що “забезпечення продуктивної зайнятості – це не лише максимально ефективне використання соціального та трудового потенціалів, але і зростання життєвого рівня населення та його платоспроможності” [5, с. 6].

Водночас, стан сучасних вітчизняних досліджень процесів взаємозв'язку зайнятості та рівня життя населення досить вдало характеризує О. Кучинська, яка, на нашу думку, стверджує, що через недостатню концептуальну розробленість теорії перехідної економіки, формування нового типу господарювання в Україні здійснюється без належної узгодженості із структурною, інвестиційною та соціальною політикою [5, с. 9].

Недоліком більшості визначень є по-перше, відсутність творчого підходу до процесу праці. Це важливо, враховуючи трансформаційну похідну сучасних соціальних процесів і її кінцеву мету, котра повинна сприяти гармонійному розвитку як суспільства, так і кожної особистості, зокрема. По-друге, виділення в сфері соціально-економічних відносин тільки економічно активного населення. На нашу думку, в систему взаємовідносин “держава – суб’єкти господарювання – економічно активне населення” доцільно вводити і економічно неактивне населення. Неможливо

ігнорувати той факт, коли економічно неактивний громадянин (скажемо на умовах грошової чи земельної ренти) в своє задоволення займається живописом, не витрачаючи за це ніяких коштів, проте організовуючи виставки для широкого загалу. Чи така зайнятість продуктивною? Відповідь повинна бути ствердна, з огляду на задоволення інших членів суспільства, їх духовних та культурних запитів. Отже під продуктивною зайнятістю в умовах трансформації ринку праці ми маємо на увазі таку форму суспільно-економічних відносин, яка будується на принципах соціально-орієнтованого розвитку держави, спрямована на піднесення економічного потенціалу, соціальної рівноваги, політичної стабільності, веде до підвищення життєвого рівня, розвитку особистості.

II. Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування використання поняття "продуктивна зайнятість" в трансформаційній економіці з виявленням її впливу на рівень життя населення. Досягнення зазначеної мети пов'язано з вирішенням таких завдань:

1. Дослідження синонімічності вживання категорій, пов'язаних із продуктивною зайнятістю.

2. Виявлення особливостей впливу продуктивної зайнятості на рівень життя населення в умовах трансформації ринку праці.

III. Результати. В науковій літературі однозначне трактування продуктивної зайнятості відсутнє. Проведений контент-аналіз дозволяє констатувати, в одному ряду синонімічне вживання термінів "продуктивна", "ефективна", "раціональна", "оптимальна" зайнятість, а в іншому – абсолютну неоднозначність. Вивчення наукових джерел дозволяє зробити висновок про те, що термін "продуктивна зайнятість" (в дещо спрощеній подачі) зводиться до наступного. Ряд авторів робить акцент на економічному аспекті, інші додають соціальний та психологічний аспекти. В основу ефективної зайнятості закладено економічний ефект. Проте перебіг трансформаційних процесів на ринку праці провокує появу ситуації, коли від певного виду зайнятості економічний ефект мінімальний, або й взагалі відсутній, але збереження певних пропорцій на ринку праці така зайнятість соціально оправдана. Наприклад, утримання роботодавців від скорочення чисельності працівників при реорганізації підприємств явно приносить йому збитки, проте дозволяє стримати на протязі певного періоду масове вивільнення робочої

сили і тим самим не допускається можливість соціального вибуху. На нашу думку, поєднання раціональної і ефективної зайнятості є основою формування її продуктивності, а синонімом останньої може виступати оптимальна зайнятість. Поняття застосування даного терміну дано Міжнародною організацією праці, яка 17 червня 1964 року на Генеральній Конференції МОП в 122 Конвенції "Про занятість у галузі зайнятості" вперше сформулювала політику, спрямовану на створення "повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості". На наш погляд досить зрозумілими є закладені в Конвенції №168 "Про сприяння зайнятості та захист від безробіття" позиції, що пов'язують продуктивну зайнятість із високими доходами, умовами самоповаги, самореалізації. Деякими вітчизняними дослідниками заперечується таке твердження з огляду на наслідковий, а не причинний характер зв'язку. Наприклад, апелюємо до причинно-наслідкового зв'язку, оскільки виходимо з тих методологічних позицій, що без достатньої грошової винагороди, відчуття самоповаги виконуваної роботи, самореалізації продуктивна зайнятість неможлива.

Для виявлення особливостей впливу продуктивної зайнятості на рівень життя населення, на нашу думку, передусім, необхідно з'ясувати сутність категорії "рівень життя населення". Більшість фахівців з цього питання вважають, що категорія "рівень життя населення" – особливий, якісно складний і структурно неоднорідний об'єкт наукового соціально-економічного дослідження. За своїм змістом дана категорія об'єднує широку гаму соціально-економічних відносин, що характеризують специфіку умов життєдіяльності особи, родини, соціальних об'єднань (груп і класів) а також населення країни в цілому.

Своєрідність категорії "рівень життя населення" полягає в тому, що вона може характеризуватися яким-небудь одним показником, і об'єктивно визначається широким спектром індикаторів, кожний із яких стосується лише окремого аспекта або певного прояву відносин, що виникають у процесі функціонування соціального багаторівневого суспільного організму.

Підсумовуючи існуючі в літературі наукові погляди щодо сутності категорії "рівень життя", можна зробити висновок, що вона відбиває системне, комплексне і багаторівневе соціально-економічне явище. По суті, саме складність внутрішньої структури цього поняття визначає необхідність використання при дослідженні рівня життя багатofакторного аналізу і багаторівневої системи показників. При цьому

теоретичної, так і з практичної точки зору важливо розмежувати показники, які середньо характеризують рівень життя – з одного боку, і зовнішні умови формування – з іншої. До останніх відносяться, зокрема, рівень розвитку виробництва, відносини власності, рівень зайнятості, рівень продуктивності й умови природно-кліматичні умови тощо.

За нашу думку, у системі соціально-економічних відносин категорія “рівень життя” займає особливе місце. З одного боку, оцінка рівня життя в повному обсязі включає облік споживаних благ, їхніх якісних характеристик, умов життєдіяльності, як у робочий, так і у вільний час. Водночас дефініція “рівень життя”, будучи тісно сутністю соціально-економічним поняттям, значною мірою детермінована іншими поняттями, що характеризують умови і спосіб життя населення. Це стосується понять “спосіб життя” та “якість життя”, які є соціально-психологічними та соціально-екологічними змістовними компонентами такої широкої категорії як “суспільний добробут”.

Таким чином, категорія “рівень життя” у широкому розумінні синтезує глибоко всі сторони життєдіяльності людей, а в більш вузькому розумінні – оцінюється як рівень добробуту населення. Відповідно, характеристику рівня життя найбільш повно складають такі узагальнюючі показники життєвого рівня, як рівень матеріального забезпечення (у широкому спектрі матеріальних потреб), рівень споживання, рівень вартості життя, з доповнючими їх рівнями грошових доходів та платоспроможного попиту.

Важливо підкреслити, що рівень життя у всій його складності і багатомірності повинен покликатися слугувати своєрідним мірилом, ефективності реалізації державної політики за основних напрямків соціально-економічної політики, так і окремих рішень економічного характеру, пов'язаних із забезпеченням продуктивної зайнятості. Крім того, що дана функція показника рівня життя може бути реалізована лише за умови використання відповідного апарату досліджень, що дозволяє збирати, обробляти й аналізувати величезні масиви вихідної інформації, що стосується даної проблеми.

Як засвідчують результати проведених нами досліджень, комплексний характер взаємозв'язку і взаємовпливу окремих елементів продуктивної зайнятості і рівня життя населення неможливо однозначно й остаточно оцінити яким-небудь одним

Економіка: проблеми теорії та практики

синтетичним показником. Рівню життя, як системному соціальному феномену, властива складна структура (ієрархія) взаємозалежних рівнів характеристик, яку можна представити у вигляді системи показників, що характеризують той або інший бік відтворення населення у його регіональних та групових та індивідуальних аспектах.

Таким чином, як у теоретичному, так і в практичному дослідженні рівня життя населення найважливіше місце займає проблема адекватної оцінки його основних параметрів, виходячи з внутрішньої логіки саморозвитку цього феномену та конкретних завдань його вивчення.

Як уже відзначалося, категорія "рівень життя населення" у широкому розумінні визначається системою відносин, що формують умови розвитку та задоволення різних, причому не тільки фізичних, потреб населення, а також культурних, час, і, у кінцевому підсумку, оцінює поточні і перспективні економічні умови життя та рівень гарантій забезпечення життєдіяльності окремого громадянина.

У методологічному аспекті проблему адекватної оцінки рівня життя населення можна представити у вигляді двох взаємозалежних блоків. В одному блоці центровані первинні, вторинні і т.п. потреби індивіда, родини, соціальної групи, суспільства в цілому у власному відтворенні, а в іншому – економічні, соціальні, природні, культурні та інші можливості їхньої реалізації, що, у кінцевому підсумку, і визначає механізм їхнього саморозвитку. Структуроутворюючим і визначальним елементом, що визначає рушійні сили і характер розвитку системи, є процес структурно-змістовне наповнення категорії "рівень життя населення", який визначає потреби людей. Саме необхідність реалізації тієї або іншої потреби спонукає індивіда до активних дій, спілкування, виробничої, творчої або підприємницької діяльності.

IV. Висновки. Поєднання раціональної і ефективної зайнятості є основним фактором формування її продуктивності, а синонімом останньої може виступати економічна зайнятість.

Продуктивна зайнятість з одного боку є засобом задоволення первинних потреб, особистості, з іншого – сама вона виступає своєю (причому, у розширеному суспільстві – первинною) потребою як індивіда, так і суспільства, частини

Згідно вищевикладеного в будь-якій суспільній формації потреби висловлюються першоосновою життєдіяльності особистості. На відміну від спрощеного розуміння потреб, як бажання володіти, користуватися і споживати, в економічно-соціологічній категорії потреб характеризує відносини, що виникають між людьми (особистостями, групами, класами і суспільством в цілому) у процесі створення, отримання, присвоєння і споживання життєвих благ з метою забезпечення (можливо, частково сприятливих) умов життєдіяльності. У цьому розумінні об'єктивні потреби визначають потенційні можливості суб'єктів соціально-економічних відносин до споживання життєвих благ у визначених кількісних обсягах певної якості.

Характеристику рівня життя найбільш повно віддзеркалюють такі узагальнюючі показники життєвого рівня, як рівень матеріального забезпечення (у широкому розумінні матеріальних потреб), рівень споживання, рівень вартості життя, з доповненням їх рівнями грошових доходів та платоспроможного попиту.

Література:

1. Венгер А. М. Ефективна зайнятість населення України: соціально-економічна характеристика // Зайнятість та ринок праці: Міжвідомчий науковий збірник. – 1999. – Вип. 10. – С. 172–180.
2. Взаємозв'язок зайнятості і доходів від трудової діяльності на ринку праці України / Франдюк В., Анішина Н., Черниш Т. – К.: НЦ ЗРП, 1996. – 55 с.
3. Герасимчук В. І. Соціально-орієнтований ринок праці і проблеми його становлення. – К.: Принт-Експрес, 2000. – 32 с.
4. Мочерний С. Проблеми людини в економічній теорії // Економіка України. – 1999. – № 1. – С. 76.
5. Соціальні пріоритети ринку праці: методологія, практика, шляхи забезпечення / Бандур С. І., Заяць Т. А., Онікієнко В. В. та ін. – К.: РВПС України НАН України, 2001. – 261 с.
6. Структурна трансформація економіки та ринок праці України: тенденції, соціальні наслідки, перспективи / Під ред. С. І. Бандура – К.: ІПК ДСЗ України, РВПС України НАН України, 1999. – 268 с.
7. Економіка / Под ред. А. С. Булатова – М.: Изд. БЕК, 1994. – 324 с.